

**“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI
RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA
ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya**

UOʻK: 5995

QAYRAGʻOCHNING XALQ XOʻJALIGI VA ETNOMADANIYATIDAGI OʻRNI

Atamuratova Xurliman Rustem qizi

Naurizbaeva Guldana Paxratdinovna

Ilmiy rahbar: Baltaniyazov Jaqsibay Sarsenbaevich

Qoraqalpogʻiston qishloq xoʻjaligi va agrotexnologiyalar institute

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19244587>

Annotatsiya: Mazkur maqolada qayragʻoch (Ulmus) daraxtining biologik xususiyatlari, uning tabiat va inson hayotidagi oʻrni, shuningdek, etnomadaniyatdagi ahamiyati keng yoritilgan. Muallif qayragʻochning morfologik tuzilishi, uning qurgʻoqchilikka chidamliligi va shahar ekologiyasidagi tutgan oʻrnini ilmiy nuqtai nazardan tahlil qiladi. Shu bilan birga, daraxt yogʻochining mustahkamlik xususiyatlari, uning qadimgi mehnat qurollari (xususan, omochlar) va mebelsozlikdagi qoʻllanilishi tarixiy manbalar asosida koʻrib chiqiladi. Maqolada qayragʻoch bilan bogʻliq xalq afsonalari va uning madaniy meros sifatidagi qiymati ham alohida taʼkidlanadi.

Kalit soʻzlar: Qayragʻoch (Ulmus), yogʻoch teksturasi, etnomadaniyat, dehqonchilik, omoch, ekologik barqarorlik, hunarmandchilik.

Barcha qayragʻochlar qurgʻoqchilikka chidamli, soyaga chidamli va ekilganda soya beruvchi qoʻshnilari bilan oson chiqishib ketadi. Qayragʻoch qariguncha har yili gullaydi. Qayragʻochning barglari juda zich ekilgan boʻlib, havodagi changlarni yaxshi ushlab qoladi. Qayragʻochning sharoitimizda pakana qayragʻoch, poʻkakli qayragʻoch, qizil qayragʻoch, dala qayragʻochi, sada qayragʻoch turlari mavjud. Qayragʻoch Evropa mintaqasida keng tarqalgan. Qayragʻochning oʻrtacha umri 80-120 yil. 400 yillik turlari ham maʼlum.

Qayragʻoch taxminan 40 million yil oldin paydo boʻlgan deb keltiriladi va bir necha oʻnlab turlarni oʻz ichiga oladi. Volga daryosi boʻyida, Janubiy Uralda, Kavkazda, Markaziy Osiyoda mayda bargli qayragʻoch va pakana boʻyli qayragʻoch koʻplab tarqalgan.

Qayragʻochlar koʻplab aholi yashash punktlarining koʻchalarini bezab turadi. Qayragʻochdoshlar oilasi salobatli daraxt va butalar turkumi boʻlib, ularning aksariyati qishda bargini toʻkadi. “Qayragʻoch” atamasq qadimgi turkiy til ildizlariga borib taqaladi. “Qayra” soʻzi baʼzi tarixiy maʼlumotlarda “qattiq” yoki “mustahkam” degan maʼnolarni anglatadi, yaʼni bu daraxtning yogʻochi juda mustahkam va chidamli ekaniga ishora qiladi. Qayragʻoch daraxt turining oʻziga xos xususiyatlari tufayli oʻz nomini olgan. Qadimda yogʻochidan kema va chanalar ishlangan. Qayragʻoch daraxtining lotincha nomi – Ulmus (1-rasm).

1-rasm: Qayrag‘och daraxti umumiy va barglari ko‘rinishi

Qayrag‘och qayrag‘ochdoshlar oilasiga mansub. Bu o‘rtacha kattalikdagi daraxt bo‘lib, balandligi 40 metrga etishi mumkin. Uning silliq kulrang po‘stlog‘i va qalin yoyilgan shox-shabbasi bor. Qayrag‘ochning barglari oddiy, ketma-ket joylashgan, bandli, pastki qismida ikkita bargchasi bor. Ular ellips shaklida bo‘lib, uchi o‘tkirlashgan. Bargning chetlari tishli. Bargning ustki tomoni to‘q yashil, pastki tomoni ochroq.

Daraxt erta bahorda, barg chiqarmasdan oldin gullay boshlaydi. Gullari mayda, yashilroq rangda, to‘p-to‘p bo‘lib joylashgan. Qayrag‘och mevasi qanotchali bo‘lib, shamol orqali uzoq masofalarga tarqaladi.

Qayrag‘och Shimoliy yarim sharning mo‘‘tadil kengliklarida keng tarqalgan. U sernam unumdor tuproqlarni va soya joylarni afzal ko‘radi. Qayrag‘och yog‘ochi juda mustahkam bo‘lib, qurilishda va duradgorlikda ishlatiladi.

Qayrag‘och - slavyan mifologiyasi va folxlorida alohida o‘rin tutadigan daraxt. Qayrag‘och sehrli kuchga ega va tabiat ruhlari uchun uy hisoblanadi. Bu daraxt bilan bog‘liq ko‘plab afsonalar mavjud. Ulardan biri qayrag‘och orzularni ro‘yobga chiqarishi mumkinligi haqida. Odamlar uning oldiga iltimos bilan kelishar, sovg‘alar qoldirishar va daraxt ularga yordam berishiga ishonishardi.

Qayrag‘och shoxlari ko‘pincha bir-biriga chirmashib, zich shox-shabba hosil qiladi. Shuningdek, qayrag‘och o‘zining mustahkamligi va egiluvchanligi bilan mashhur bo‘lib, bu uni mebel va turli xil bezaklar uchun mashhur materialga aylantirgan.

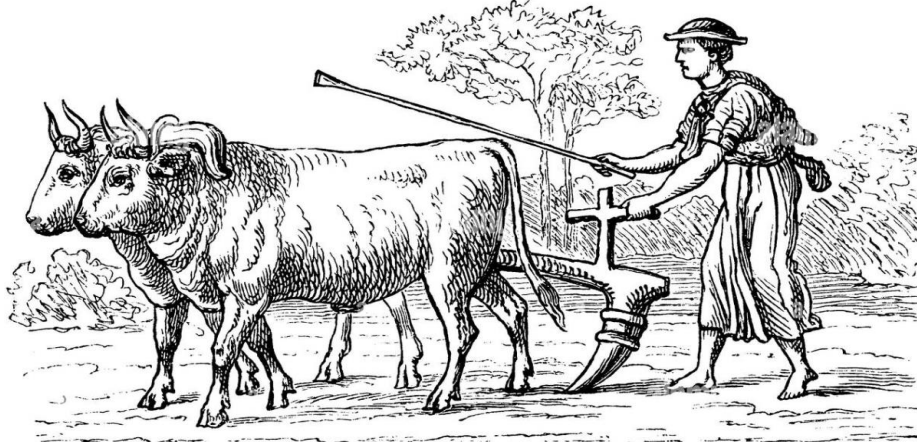
Qayrag‘ochning yog‘ochi qattiq, pishiq, yopishqoq, qayishqoq, ishlov berish oson. Uning yadrosi to‘q jigarrang, zabolon ochroq bo‘lib, siniq yoki parallel chiziqlardan iborat o‘ziga xos naqshga ega, tor o‘zak nurlari mavjud. Teksturasi chiroyli (2-rasm).

2-rasm: Qayragʻochning yogʻochidan ishlangan buyumlar va teksturasi koʻrinishi

Suvda u chirishga yaxshi qarshilik koʻrsatadi, lekin tuproq bilan aloqada boʻlganda bu xususiyati yoʻqoladi. Oʻsayotgan daraxtni koʻpincha zararkunanda hasharotlar va parazit zamburugʻlar zararlaydi.

Qayragʻoch haqidagi dastlabki yozma maʼlumotlar Miken davriga toʻgʻri keladi. Knoss jangida foydalanilgan aravalarning gʻildiraklari qayragʻochdan yasalgan edi. Qadimgi Yunonistonda undan koʻpincha omochlar yasalgan (3-rasm).

3-rasm: Qayragʻoch yogʻochidan ishlangan Omoch mehnat quroli

Qayragʻochdan qilingan oʻtin va qayragʻoch juda yaxshi yonadi, uning yogʻochi nam holatda ham yonib ketish xususiyatiga ega. Bu daraxtning shox-shabbalaridan har qanday gulxanni osongina yoqish mumkin. Toʻgʻri, oʻtinlardan oʻt yoqish mumkin, lekin bu oʻtinlarni tayyorlash unchalik oson emas.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baltaniyazov J. S., Kamalova N. B. Environmental and decorative properties linden leaved (*Tilia cordata*) under Karakalpakstan // Современное экологическое состояние природной среды и научно-практические аспекты рационального природопользования. – 2017. – С. 820-821.

2. Bekturganovna K.N., Sarsenbaevich B.J. Qoraqalpogʻiston respublikasi avtomobil yoʻl boʻylarini koʻkalamzorlashtirishda asosiy daraxt va buta turlarini tanlash // Conferences. – 2025. – T. 1. – №. 4. – С. 587-589.

**“SHIMOLIY MINTAQALARDA QISHLOQ XOJALIGINI
RIVOJLANTIRISHNING DOLZARB MASALALARI VA
ULARNING INNOVATSION ECHIMLARI”
mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy konferensiya**

3. Lykholat Y. et al. Modeling the invasiveness of *Ulmus pumila* in urban ecosystems in conditions of climate change //Regulatory Mechanisms in Biosystems. – 2018. – T. 9. – №. 2. – C. 161-166.

4. Qayumov A., Boltaniyozov J. S. Dust-holding properties of wood and shrub species in the conditions of the republic of Karakalpakstan // The American Journal of Applied sciences. – 2020. – T. 2. – №. 09. – C. 170-174.

5. Sarsenbaevich B.J. et al. Agrotechnology of cultivation and care plants *lycium barbarum* // American journal of social science. – 2025. – T. 3. – №. 5. – C. 67-70.

6. Su H. et al. Changes in water use with growth in *Ulmus pumila* in semiarid sandy land of northern China //Trees. – 2014. – T. 28. – №. 1. – C. 41-52.